

# TSEBIŠO KA GA DINEPO TŠA MOLAOKAKANYWAPHETOŠWA WA TIRELO YA SETŠHABA WA 2023

## 1. MATSENSO

- 1.1 Molao wa Tirelo ya Setšhaba wa 1994 (Tsebišosemmušo ya bo-103 ya 1994) ("Molaomogolo") o fetotšwe la mafelelo ka 2007 ka tsela ya Molaophetošwa wa Tirelo ya Setšhaba wa 2007 (Molao wa bo-30 wa 2007), go tsebagatša pušo ye mpsha ka tirelong ya setšhaba go ya ka meholo le dikokwane tšeo di lego ka gare ga Molaotheo wa Riphaboliki ya Afrika Borwa wa 1996 ("Molaotheo") mmogo le diphetogo tše dingwe tša melao yeo e amago tirelo ya setšhaba.
- 1.2 Go latela diphetogo tša pholisi tšeo di tlilego ka mmušo ka Leano la Bosetšhaba la Tlhabollo la 2030 ("NDP"), diphetogo tša go fapafapana tša kgorotsheko tšeo di amanago le lekala la taolo ya setšhaba le merero yeo e hlathilwego ke Pego ya Khomišene ya Phetogo ya Molao ya Afrika Borwa ya mabapi le melao yeo e sepetšwago ke Kgoro ya Tirelo le Taolo ya Setšhaba, go a hlokega gore Molaomogolo o fetotšwe.
- 1.3 Molaokakanywaphetošwa wa Tirelo ya Setšhaba wa 2023 ("Molaokakanywa") o nyaka go fetotšha Molaomogolo go—
  - (a) fetišetša maatla a taolo go dihlogo tša dikgoro mola o le gare o beile maatla a togamaano go bolaodiphethiši;
  - (b) oketša mešomo ya Molaodipharephare ka Kantorong ya Mopresidente go akaretša mešomo yeo e lego ka gare ga NDP bakeng sa hlogo ya taolo ya tirelo ya setšhaba;
  - (c) hlalošiša mošomo wa Mopresidente le Tonakgolo, ka go latelana, bjalo ka bolaodiphethiši go lebeletšwe dihlogo tša dikgoro;
  - (d) phošolla tšhupetšo go karolo 31(3)(c);
  - (e) fetotšha karolo 35 go hlalošiša mošomo wa Khomišene ya Tirelo ya Setšhaba ge go etla ditshepedišong tša ka gare tša dilo;
  - (f) bea mellwane go ditokelo tša dihlogo tša dikgoro le bašomi bao ba ikarabelago go dihlogo tša dikgoro;
  - (g) fetotšha karolo 38 go tla ka mokgwa wo mongwe wa gore dikgoro di gogele morago tlhatswadiatla yeo e lefilwego go feta tekano moputsong wa mošomi; le (h) go fetotšha karolo 42A(3) go hlalošiša tlhalošo ya "Tona".

## 2. DINEPO TŠA MOLAOKAKANYWA

Dinepokgolo tša Molaokakanywa wo ke go tla ka phetišetšo ya maatla a taolo go ya go dihlogo tša dikgoro; go oketša mešomo ya Molaodipharephare ka Kantorong ya Mopresidente gore a kgone go thekga Mopresidente; go tla ka mokgwa wo mongwe wa gore dikgoro di gogele morago tlhatswadiatla le dikholego tšeo di lefilwego go feta tekano; go hlalošiša mošomo wa Khomišene ya Tirelo ya Setšhaba go lebeletšwe tša dilo; le go hlalošiša karolo yeo e bapalwago ke Mopresidente le Tonakgolo ge go etla thwalong le merero ya mošomo ya dihlogo tša dikgoro.

## 3. KAKARETŠO YA MOLAOKAKANYWA KAROLWANA KA KAROLWANA

### 3.1 Karolwana 1

- 3.1.1 Karolwana 1 ya Molaokakanywa e tla ka diphetotšo go ditlhalošo tša "bolaodiphethiši" le "dihlogo tša dikgoro" tšeo di lego ka go Molaomogolo, le koketšo ya tlhalošo ya "kantoro ya sepolotiki" gore e hlathollege bokaone.

Ge go etla go tlhalošo ya "bolaodiphethiši", Molaokakanywa wo o tla ka temana (b), yeo e hlalošago gore "*bolaodiphethiši*", *ge go lebeletšwe hlogo ya kgoro ya bosetšhaba goba lekala la kgoro ya bosetšhaba, bo ra Mopresidente, gomme ge go etla go hlogo ya Kantorong ya Tonakgolo, ya kgoro ya profense goba lekala la kgoro ya profense, go ra gore Tonakgolo*". Karolo 85(1) le (2) ya Molaotheo e bolela

gore bolaodiphethişi bja Riphaboliki ke bja Mopresidente, gomme Mopresidente o phethagatša maatla a bolaodiphethişi mmogo le maloko a mangwe a Kabinete. Phetošo yeo e šišintšwego e sepelelana le nepo ya pholisi, yeo e nyakago go hlalošiša karolo yeo e bapalwago ke Mopresidente bjalo ka molaodiphethişi go lebeletšwe dihlogo tša dikgoro.

### **3.2 Karolwana 2**

3.2.1 Karolwana 2 ya Molaokakanywa wo e nyaka go tloša karolo 3(7) ya Molaomogolo, yeo e laolago maatla le mešomo ya bolaodiphethişi. Karolo 3(7) ya Molaomogolo e thadilwe ka leswa go fa bolaodiphethişi maatla a togamaano le go tloša maatla a taolo go tšwa go bolaodiphethişi go kgontšha bolaodiphethişi gore bo lebagane le taba ya togamaano le dipholisi. Tlhokomelo yeo e hlokegago ya gore maatla a go dirang a ya go mang magareng ga bolaodiphethişi le hlogo ya kgoro e dirilwe go netefatša thwalo ya maikarabelo.

3.2.2 Karolwana 2 e tšwela pele go fa bolaodiphethişi maatla a go tsena ka bogare fao hlogo ya kgoro e šitwago goba e ganago go phethagatša maatla goba mošomo go ya ka Molao. Se se bohlokwa ka ge, gabjale, hlogo ya kgoro e phethagatša maatla a taolo bjale ka ge e laetšwe ke bolaodiphethişi, bjoo bo ka gomišago taelo yeo ge hlogo e ka šitwa goba ya gana go phethagatša maatla goba mešomo ye itseng yeo e laetšwego go e phethagatša. Phetišetšo ya maatla a taolo go tloga go bolaodiphethişi go ya go hlogo ya kgoro e ra gore bolaodiphethişi bo ka se sa kgona go gomiša taelo ya phethagatšo ya maatla, gomme ka go realo go ba le tshepedišo yeo e dumelelago bolaodiphethişi go tsena ka bogare fao go hlokegago.

### **3.3 Karolwana 3**

Karolwana 3 ya Molaokakanywa wo e šišinya go fetoša ditaelo tša karolo 5 ya Molaomogolo ka go tloša karolo 3(8) ya Molaomogolo go ya go karolo ye mpsha ya 5(9). Taelo ye e fetošwa gore e akaretše hlogo ya kgoro le go kgontšha bobedi bolaodiphethişi le hlogo ya kgoro go šogana le mathata afe goba afe ao a amanago le, goba ao a rotogago go tšwa go mošomo goba mabaka a tirelo a motho yo a kilego a šoma ka tirelong ya setšhaba.

### **3.4 Karolwana 4**

3.4.1 Karolwana 4 ya Molaokakanywa e nyaka go fetoša karolo 7(3) ya Molaomogolo go kgontšha phethišetšo ya maatla a taolo go ya go dihlogo tša dikgoro ka dikgorong tša mmušo tša bosetšhaba, tša profense le ka makaleng a mmušo. Diphešo go karolo 7(3) di dumelela hlogo ya kgoro go—

- (a) bega go bolaodiphethişi ge feela go hlokega;
- (b) thuša bolaodiphethişi go phethagatša maitlamo a thwalo ya maikarabelo ya bolaodiphethişi bjale ka ge go boletšwe ka go karolo 92 ya Molaotheo; le
- (c) go phethagatša leano la togamaano.

3.4.2 Godimo ga fao, karolwana 4 e nyaka go fetoša karolo 7 ya Molaomogolo go tla ka mešomo ya tlaleletšo ya Bolaodipharephare ka Kantorong ya Mopresidente gore e sepelelane le nepo ya NDP go hloma hlogo ya taolo ya tirelo ya setšhaba yeo Bolaodipharephare ba tla begago go yona mabapi le merero ya tshepedišo ya mošomo, sebopego sa kgoro le taolo.

### **3.5 Karolwana 5**

Karolwana 5 ya Molaokiakanywa e nyaka go fetoša karolo 9 ya Molaomogolo go fa hlogo ya kgoro maatla a go thwala batho ka kgorong. Lebaka la phetišetšo ye ya maatla ke go netefatša gore maikarabelo a ditšhelete a sepelelana le makala a merero ya bašomi le a taolo, e lego seo se kgontšhago bolaodiphethişi go bea šedi tabeng ya togamaano le tsela yeo dipholisi di swanetšego di sepele ka gona.

### 3.6 Karolwana 6

Karolwana 6 ya Molaokakanywa e nyaka go fetoša karolo 13 ya Molaomogolo gore e bolele gore hlogo ya kgoro e ka thwala mošomi ka mokgwa wa phoropeišene ya lebaka le itseng go ya le ka moo go tla bego go beilwe. Lebaka la phetišetšo ye ya maatla ke go netefatša gore maikarabelo a ditšhelete a sepelelana le makala a merero ya bašomi le a taolo, e lego seo se kgontšhago bolaodiphethiši go bea šedi tabeng ya togamaano le tsela yeo dipholisi di swanetšego di sepele ka gona.

### 3.7 Karolwana 7

Karolwana 7 ya Molaokakanywa e nyaka go fetoša karolo 14 ya Molaomogolo go fa hlogo ya kgoro maatla a go tloša bašomi lekaleng le itseng la kgoro go ya go le lengwe ka gare ya kgoro, goba go tloša bašomi ka kgorong ya gagwe go ya ka dikgorong tše dingwe.

### 3.8 Karolwana 8

Karolwana 8 ya Molaokakanywa e nyaka go fetoša karolo 14A ya Molaomogolo gore e dumelele gore mošomo wa motho o se thome fase ka leswa ge motho yoo elego gore o šetše a thwetšwe ka go le lengwe la magoro a mmušo a thwalwa go ya ka karolo 9.

### 3.9 Karolwana 9

3.9.1 Karolwana 9 ya Molaokakanywa e nyaka go fetoša karolo 16 ya Molaomogolo, yeo e bolelago ka go rola mošomo le go lotwa ga ditirelo. Yona e šišinya gore lereo la “mohlankedi” le tsenelwe legatong ke lereo leo la “mošomi”.

3.9.2 Se sengwe gape, phetošo yeo e šišintšwego e nyaka go fa hlogo ya kgoro maatla a go dumelela mošomi go rola mošomo tirelong ya setšhaba pele a fihla mengwaga ye 60. Lebaka la phetišetšo ye ya maatla ke go netefatša gore maikarabelo a ditšhelete a sepelelana le makala a merero ya bašomi le a taolo, e lego seo se kgontšhago bolaodiphethiši go bea šedi tabeng ya togamaano le tsela yeo dipholisi di swanetšego di sepele ka gona.

### 3.10 Karolwana 10

Karolwana 10 ya Molaokakanywa e nyaka go fetoša karolo 16B ya Molaomogolo go thibela hlogo ya kgoro go dumela nako ye nnyane ya tsebišo ya go tlogela mošomo fao mošomi a dumago go tlogela mošomo morago ga ge nako ya ditheeletšo tša kgalemo e filwego kgahlanong le mošomi yoo. Lebaka la phetišetšo ye ya maatla ke go netefatša gore maikarabelo a ditšhelete a sepelelana le makala a merero ya bašomi le a taolo, e lego seo se kgontšhago bolaodiphethiši go bea šedi tabeng ya togamaano le tsela yeo dipholisi di swanetšego di sepele ka gona.

### 3.11 Karolwana 11

Karolwana 11 ya Molaokakanywa e nyaka go fetoša karolo 17 ya Molaomogolo go fa hlogo ya kgoro maatla a go raka mošomi. Lebaka la phetišetšo ye ya maatla ke go netefatša gore maikarabelo a ditšhelete a sepelelana le makala a merero ya bašomi le a taolo, e lego seo se kgontšhago bolaodiphethiši go bea šedi tabeng ya togamaano le tsela yeo dipholisi di swanetšego di sepele ka gona.

### 3.12 Karolwana 12

Karolwana 12 ya Molaokakanywa e nyaka go fetoša karolo 30 ya Molaomogolo gore e bolele gore ga go na mošomi yoo a swanetšego a dire mošomo wo mongwe woo o mo tlišetšago letseno ka ntle ga mošomo wa gagwe ka kgorong yeo a šomelago go yona, ntle le ge a

hweditše tumelelo go tšwa go hlogo ya kgoro. Lebaka la phetišetšo ye ya maatla ke go netefatša gore maikarabelo a ditšhelete a sepelelana le makala a merero ya bašomi le a taolo, e lego seo se kgontšhago bolaodiphethiši go bea šedi tabeng ya togamaano le tsela yeo dipholisi di swanetšego di sepele ka gona.

### 3.13 Karolwana 13

3.13.1 Karolwana 13 ya Molaokakanywa e nyaka go fetoša karolo 31 ya Molaomogolo go dumelela hlogo ya kgoro, ntle le mabakeng ao a gapeletšegago, go dumelela tefelo go tšwa go lekgetho, yeo e lekanago le moputso, putseletšo, tefelo yeo e beilwego, ponase goba e le ka mokgwa wa tlhomphe, goba seripa sa yona, go ya go mošomi. Lebaka la phetišetšo ye ya maatla ke go netefatša gore maikarabelo a ditšhelete a sepelelana le makala a merero ya bašomi le a taolo, e lego seo se kgontšhago bolaodiphethiši go bea šedi tabeng ya togamaano le tsela yeo dipholisi di swanetšego di sepele ka gona.

3.13.2 Karolwana 13 e tšwela pele go nyaka go dira diphetošo tša sethekniki go karolo 31(3) go ela hloko mareo ao a šetšego a hlalošitšwe le go phošolla tšhupetšo go “karolo 30(b)”.

### 3.14 Karolwana 14

Karolwana 14 ya Molaokakanywa e nyaka go fetoša karolo 32 ya Molaomogolo gore e dumelele gore—

- (a) hlogo ya kgoro e ka laela bašomi go dira mešomo ye mengwe lebakanyana ka gare ga kgoro; le gore
- (b) bolaodiphethiši bo ka laela hlogo ya kgoro go dira mešomo ye mengwe lebakanyana ka gare ga kgoro;
- (c) mošomi a ka thwalwa maamong a motšwaoswere ka kgorong ya maleba a thwalwa ke hlogo ya kgoro goba mošomi yoo a šomago mošomo woo; le gore
- (d) bolaodiphethiši bo ka thwala mošomi go ba hlogo ya kgoro ya motšwaoswere, morago ga go rerišana le Mopresidente.

### 3.15 Karolwana 15

Karolwana 15 ya Molaokakanywa e nyaka go fetoša karolo 35(5) ya Molaomogolo go dumelela gore Tona ya Tirelo le Taolo ya Setšhaba o tla rwala maikarabelo a go tla ka tshepedišo yeo e tlo šomišwago ge bašomi ba nyaka go romela dilo ka gare ga kgoro (ke go re, tshepedišo ya ka gare).

### 3.16 Karolwana 16

Karolwana 16 ya Molaokakanywa e nyaka go tsenya karolo 36A ka go Molaomogolo go thibela hlogo ya kgoro le mošomi yoo a ikarabelago thwii go hlogo ya kgoro gore a se šome kantorong ya sepolotiki. Lereo la “kantoro ya sepolotiki” le hlalošitšwe gore le bonagatše maemo a tšeodiphetho ya mekgatlo ya dipolotiki. Ditokelo tše dingwe tša sepolotiki tša dihlogo tša dikgoro le bašomi bao ba ikarabelago thwii go dihlogo tša dikgoro ga di angwe ke phetošo ye gomme ba tla tšwela pele go ipshina ka, le go phethagatša ditokelo tše ka bolokologi. Morero wa kiletšo ye, go lebeletšwe hlogo ya kgoro le mošomi yoo a ikarabelago thwii go hlogo ya kgoro, ke go netefatša gore go na le phapano yeo e bonagalago gabotse magareng ga mešomo le maikarabelo a dihlogo tša dikgoro mmogo le khuetšo yeo bašomi bao ba ikarabelago thwii go hlogo ya kgoro ba ka bago ba na le yona ka gare ga kgoro. Tumelelo ye e ama fela dihlogo tša dikgoro le bašomi bao ba ikarabelago thwii go dihlogo tša dikgoro ka ge bona ba na le maikarabelo a tšeodiphetho ya go amana le taolo.

### 3.17 Karolwana 17

Karolwana 17 ya Molaokakanywa e nyaka go fetoša karolo 37 ya Molaomogolo go dumelela hlogo ya kgoro, ge eba e dumelelwa ke molawana gape le go ya ka moo go beilwego ka gona, go fa mošomi mopotso woo o fetago wa motheo maamong a meputso yeo e amegago, go mo fa koketšo yeo e ikgethilego ya mopotso ka maamong a meputso ao a amago mošomi le go mo fa mopotso go ya le ka maemo a godimo a mopotso goba putseletšo efe goba efe, ge eba a na le mabokgoni a ikgethilego goba a na le mangwalo a dithuto a ikgethilego. Lebaka la phetišetšo ye ya maatla ke go netefatša gore maikarabelo a ditšhelete a sepelelana le makala a merero ya bašomi le a taolo, e lego seo se kgonthago bolaodiphethiši go bea šedi tabeng ya togamaano le tsela yeo dipholisi di swanetšego di sepele ka gona.

### 3.18 Karolwana 18

Karolwana 18 ya Molaokakanywa e nyaka go fetoša karolo 38(2)(b)(i) ya Molaomogolo, yeo e bolelago ka go bušwa ga tefelo yeo e lefetšwego mošomi ka phošo. Tumelelo ye e ile ya goeletšwa go ba yeo e sa sepelelanego le Molaotheo ka Kgorotsheko ya Molaotheo molatong wa *Public Servants Association obo Ubogu v Head of the Department of Health, Gauteng and Others* 2018 (2) BCLR 184 (CC). Phetošo ye e nyaka go sepelelana le ditumelelo tša Molao wa Mabaka a Motheo a Mošomo wa 1997 (Molao wa bo-75 wa 1997), gomme e tla ka mekgwa yeo e tlo netefatšago gore ditokelo tša bašomi ga di nyatšwe.

### 3.19 Karolwana 19

Karolwana 19 ya Molaokakanywa e nyaka go hlalošiša ditlhohlo tša tlhathollo ka go karolo 42A(3)(a) ya Molaomogolo go lebeletšwe kamano ya tšona le maatla a Mopresidente a go fetišetša merero yeo e amanago le go thwala le ditiragalo tša go amana le mošomo tša dihlogo tša dikgoro. Karolo ye go šišinywa gore e tloše ditšhupetšo tša gabjale tša “Motlatšapresidente” le “Tona” ka Molaongmogolo gomme legatong la tšona go tsenywe tšhupetšo ya “leloko la Kabinete”.

### 3.20 Karolwana 20

Karolwana 20 ya Molaokakanywa e bolela ka thaetlele ye kopana ya Molaokakanywa, yeo ge e se no phethagatšwa, e tla bago Molaophetošwa wa Tirelo ya Setšhaba wa 2023.

## 4. DIKGORO/DITHEO/BATHO BAO GO TLO RERIŠANWAGO LE BONA

Dikgoro tša bosetšhaba le tša diprofense, mekgatlo ya bašomi, NEDLAC le setšhaba.

## 5. TSHEPEDIŠO YA PALAMENTE

5.1 Molaotheo o dira dikaroganyo magareng ga magoro a mane a Melaokakanywa: Melaokakanywa yeo e fetošago Molaotheo (karolo 74); Melaokakanywa yeo e Tlwaelegilego yeo e sa amego diprofense (karolo 75); Melaokakanywa yeo e Tlwaelegilego yeo e amago diprofense (karolo 76); le Melaokakanywa ya Ditšhelete (karolo 77). Melaokakanywa o swanetše o bewa ka legorong la maleba, go sego bjalo o ka se šome go ya ka Molaotheo.

5.2 Melaokakanywa o swanetše o elwe hloko kgahlanong le ditumelelo tša Molaotheo tšeo di amanago le go bewa ka magoro ga Melaokakanywa le kgahlanong le dikarolo tša go šoma tšeo di ngwadilwego ka go Šetulu 4 le Šetulu 5 tša Molaotheo. Go ya ka karolo 76(3) ya Molaotheo, Melaokakanywa go swanetše go šoganwe le wona go ya ka tshepedišo yeo e hlamilwego ke karolo 76(10 goba (2), ge eba o wela ka karolong yeo e šomago yeo e ngwadilwego ka go Šetulu 4 ya Molaotheo, goba o dumelela melao yeo go bolelwago ka yona ka go karolo 65(2), karolo 163, karolo 182, karolo 195(3) le (4), karolo 196 le karolo 197.

- 5.3 Molaokakanywa wo o šogana le merero yeo e amanago le tirelo ya setšhaba, bjale ka ge go ngwadilwe ka go karolo 197 ya Molaotheo, yeo go šupetšwago go yona ka go karolo 76(3)(f) ya Molaotheo.
- 5.4 Kantoro ya Moeletšimogolo wa Mmušo ka tša Molao mmogo le Kgoro ya Tirelo le Taolo ya Setšhaba ba nagana gore Molaokakanywa wo go swanetše go šoganwe le wona go ya ka tshepedišo yeo e ngwadilwego ka karolong 76 ya Molaotheo ka gore Molaokakanywa wo o šogana le merero yeo e amanago le tirelo ya setšhaba, bjale ka ge go ngwadilwe ka go karolo 197 ya Molaotheo. .
- 5.5 Kantoro ya Moeletšimogolo wa Mmušo ka tša Molao e tšwela pele go nagana gore ga go hlokege go iša Molaokakanywa wo Ntlong ya Bosetšhaba ya Baetapele ba Setšo le ba Ma-Khoi-San go ya ka karolo 39 ya Molao wa Boetapele bja Setšo le bja MaKhoi-San wa 2019 (Molao wa bo-3 wa 2019), ka ge o se na ditumelelo tšeo di amago thwii melao ya setšo goba ditlwaelo tša ditšhaba tša MaKhoi-San, goba tšeo di amago molao wa setšo goba ditlwaelo tša ditšhaba tša Ma-Khoi-San, goba morero ofe goba ofe woo go bolelwago ka woma ka go karolo 154(2) ya Molaotheo. .

E gatišitšwe ke ba Creda Communications

ISBN 978-1-4850-0931-3